

TL 3097 Hakas Türkçesi V

DERS 6:

Ölçü Sözcükleri

Санағ оңнағларнаң палғалыстығ сөстер

Санағ оңнағларнаң палғалыстығ сөстер синнерінең оох, сүүх нимелерні, малның санын, ан.п. нимелерні санапчалар, синепчелер. Ол сөстер числительнайларның паза саналчатхан предметті таныхтапчатхан имяларның аразында турчалар:

он читі нас чоон мал

пір сарсых меелей

ўс кизек сахар

ікі тілім халас

он пис көнеқ яблах

ікі хуцах одың

пис миллиметр чачын

алтон сантиметр ситсе

пір чарым метр торғы

пір харыс чир

читон пис гектар чир

чибіргі кубометр ағас

хырых хулас арғамчы

он километр

чалбағы чибіргі хаалағ

турадаң ибге чибіргі алтам

ўс литр сўт

пір көнеқ ун

пір самнах сўт

ікі айах ўгре

пір чірче араға

тоғыс тонна пуғдай

ікі чўс грамм хайах

пис килограмм ит

пір чўс пуд тус

пис хап яблах

ікі көпен от

пис кизек сабын

ўс харчах спичка

ўс тамчых им

ікі сабан айран

ікі чымчых тус

ўс кўрчек кўл

ікі стакан суғ

пір харбах ун

Пеер мындағ синнерні таныхтапчатхан сөстер кірчелер:

1) көдірімнің синің (пеер өөнінде орыс тілінең кірген сөстер кірчелер);
грамм, килограмм, центнер (1 центнер = 100 кг.), тонна, пуд

2) ырах-чағынның, ұзунның, чалбахтың синін (иргілен парған ұзунның синің таныхтапчатхан сөстер дее)

Миллиметр, сантиметр, метр, километр, пирста, алтам, хаалағ, хулас, харыс, іліг, арчын...

3) объемның, площадьтың синін; кубометр, гектар...

4) суух паза изілчек нимелернің синің; литр, көнек, хап, харчах, көпен, чірче, стакан

5) улиин таныхтапчатхан сөстер: тудым, кизек, тілім, оос, ан.п.;

6) тіріг нимелернің санын; пас, өөр...

7) ахсына алар (чир, ізер) нимелернің санын, синін; оортам, амзағ, ызырым....

8) ікі пар предметтің пірсін: сарсых (тек), паар, хос.

Сан пөгери

Арифметика саринаң сан пөгери синтаксической пүдизінең пасхалалча. Ол оңдай піди пүтче:

а) хосса: *ўске писті хосса, сигіс полар* $3+5=8$;

б) алза: *пистең ікіні алза, ўс полар* $5-2=3$;

в) хатаза: *төртті ўске хатаза, он ікі полар* $4*3=12$;

г) ўлезе: *тоғысты ўске ўлезе, ўс полар* $9:3=3$.

Литература

Боргояков В.А., Медведева М.А., Кызласова И.Л., Чебодаева Л.А. Хакас тілі. Морфология (Пос алынча чоох чардыхтары): ўгредіг пособиезі/ В. А. Боргояков, М. А. Медведева и др. – Ағбан: Н. Ф. Катановтың адынаң хакас хазна университетінің издательствозы, 2018.

Боргояков М.И. Развитие падежных форм и их значений в хакасском языке. - Абакан: Хакасское отделение Красноярского книжного изд-ва, 1976. -160 с.

Грамматика хакасского языка/под. ред. Н.А.Баскакова. – М.: Наука, 1975.– 417с.

Дыренкова Н.П. Грамматика хакасского языка. Фонетика и морфология.Абакан 1948. – 124 с.

Хакас тілі. Морфология/ под ред. В.Г Карпова. . Абакан: Изд-во 2004.

Чебодаева Л.И. Хакас тілінің практикумы. 050302 — Хакас тілі паза литература специальностьча ўгренчеткен студенттерге ўгредіг пособие / Л. И. Чебодаева, А. Н. Чугунекова, М. Л. Тахтаракова; филнк. Л.И. Чебодаеваның редакциязынаң. - Ағбан: Н.Ф. Катановтың адынаң хакас хазна университетінің изд-возы, 2009. - 149 с.